

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет –  
Одсек за српску књижевност, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura1443040M

УДК 82.09:111.82

82.09:351.751.5

821.163.41.09

оригиналан научни рад

---

# КЊИЖЕВНОСТ, ИСТИНА И ЦЕНЗУРА

---

**Сажетак:** *У раду се истражује однос књижевности и истине полажењем од претпоставке да овај однос у великој мери одређује данашњи интерес публике за одређено дело, интерес књижевне критике и маркетиншке промоције. На примеру листе најчитанијих књига у 2013. години показано је у којој мери самопредстављена истина дела утиче на интерес публике али и у којој мери очекивање познате истине обликује дела. У закључку рада долази се до става да истина на себе преузима својеврсну улогу цензуре колико и аутоцензуре дела у настајању.*

**Кључне речи:** *истина, српска књижевност, цензура, најчитаније књиге*

Књижевност и све у вези са њом опседа проблем истине.<sup>1</sup> И тако је од самог почетка размишљања о књижевности. Однос између истине и књижевности (формулисан као истина књижевности, књижевна истина, откривање или сазнавање истине у књижевном делу, вредносни или критички суд о књижевности формиран у зависности од поверења у њену истинитост...) непрекидно се успоставља без обзира на то да ли ће бити оспораван или величан, препознат као важан или сматран ирелевантним. Неретко се, у зависности од тога какав се однос успоставља према истини књижевног дела, прави избор или успоставља хијерархија између дела: једноставније речено, реч је о избору између, рецимо, реализма и романтизма, лирске песме и историјског романа схваће-

---

<sup>1</sup> Рад је настао у оквиру пројекта „Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности“ (178005) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

---

ног као дело које познаје своју референцијалност, између истине потврђене у лектури дискурса образовног система и њеног изневереног лица у, на пример, первертованом педагошком роману, између неограниченог поверења у књижевно дело или његовог одбацивања као утицајног у изградњи идентитета.

Сусрет истине и књижевности је само једно од места на којима истина сусреће своје атрибуте, магнетски их привлачећи уз себе. Истина атрибуте привлачи у оној мери колико је сама нестабилна. Било би важно пратити једну лингвистичку статистику о близини истине и њених атрибута не само у књижевности већ и у језику у најширем смислу. Да ли би резултати потврдили да истина може да опстане без атрибута? Уверени смо да се то не би десило. Истина уме да буде гола, једна, горка, јединствена, невероватна, божја, једноставна, поетска, неугодна, последња, апсолутна, релативна, универзална, национална, историјска, огољена, окрепљујућа, слепа, болна, права, варљива, немогућа, чињенична, заводљива, тајанствена... али и књижевна. У промењеном односу атрибута и истине, у једној истини књижевности уместо у књижевној истини могли би да буду очувани последњи трагови никад до краја досегнуте и увек изнова оспораване аутономије књижевног дела и целокупног поља књижевности – тада не би истина одређивала књижевност већ би књижевности било остављено поље слободе да не зависи ни у својој генези ни у својој рецепцији од истине најчешће схватане као подударност исказа и света чињеница.

Пречесто је, дакле, однос према истини и однос према књижевности. Однос поверења или неповерења у књижевност гради се на основу схватања истине и могућности да она буде присутна у књижевном делу. Музе, бог, узорно, реалност, несвесно, историјско или релативно али и митско, религијско, поетичко, психолошко, идеолошко или филозофско представљају поља у којима књижевност проналази јемство своје истине. Наравно, процес истовремено тече двосмерно: дискурс књижевности се обликује у складу са захтевима владајућих дискурса колико их и обликује али и преображава – управо су времена преображаја владајућих дискурса и оријентира историје књижевности која их региструје како би оправдала своје постојање и разлику у односу на друге књижевне дисциплине. До Платона је могуће поверење између песничког дела и његовог митског референта, религијска књижевност неће нас интересовати уколико немамо поверење у подударност књижевног и његовог религијског референта, експериментални роман поверење проналази у свом методу, надреализам у директном преношењу мисли...

Рекло би се да књижевност и није могућа без односа повећења у њену истинитост.

Како нам је намера да у овом раду говоримо о односу књижевности и истине, сматрамо да је важно кренути од анализе односа читалаца у Србији према истини књижевног дела, односно од покушаја да уочимо да ли се интерес укуса формира у зависности од обећане истине – да ли се до истине долази кроз дијалог са делом или се обећању беспоговорно верује. Заобилазећи утицај курикулума али и дугог трајања схватања књижевности као кључне симболичке радње у успостављању колективног идентитета, чини нам се важније да се у садашњем времену уочи веза између дела и публике (колико и веза између публике и дела) која је одређена ауторско-медијским посредовањем колико и променама у култури насталим после пада Берлинског зида и свега оног што је после тога уследило. Наша је претпоставка да управо од односа дела према истини, очекиваног односа поверења, који све чешће подразумевају читаоци али и аутори и критичари, зависи будућност књижевности.

Михаил Берг (Михаил Берг), када говори о статусу руске књижевности, каже да се у Русији деведесетих година 20. века десио нагли преображај положаја књижевности у социјалном пољу тако да „инерција рецепције до дана данашњег оцењује то дешавање као катастрофу”.<sup>2</sup> Берг као разлоге нестајања логоцентричне (текстоцентричне) оријентације руске културе које се одиграло касније и далеко болније од истоветне промене у западноевропским и северноамеричким културама, види у следећем: промењени су захтеви масовног потрошача, укинута су цензорска ограничења, опало је интересовање за религију, победило је либерализам, све је снажнија конкуренција других поља, „укључујући повећање моћи средстава за масовно информисање”.<sup>3</sup> Берг разлоге овакве промене дели на оне који су последица припајања Русије светском културном простору (ми бисмо пре рекли да су они резултат глобализације) и на специфично руске међу којима се налазе следећи фактори: у совјетском периоду речи је био наметнут идеолошки подтекст, социјални статус масовне културе и научних дисциплина је унапређен, увећана је разноврсност извора забаве, информација и система вредности (тако је сужена област општих интересовања), сужено је и идеолошко поље и повећана вредност уобичајеног живота, односно реч је о промени „очекивања у вези

---

2 Берг, М. (2011) *Литературократија*, Београд: Службени гласник, стр. 271.

3 Исто, стр. 272-273.

са иновативношћу културе, књижевности и уметности, када друштво више не рачуна да ће од културе добити готов модел за обликовање живота, него се саглашава са процесом – који се одвија, наравно, не само у Русији – потискивања културе из сфере озбиљног живота у сфере недељне забаве”.<sup>4</sup>

На пољу културе у Србији такође се деведесетих година 20. века одиграла значајна промена – непрекидна јадиковка над културом до данас не престаје. Установе културе, издавачке куће (чине се посебно гласним) али и појединци непрекидно јадикую над лошом културном политиком државе захтевајући већа средства. Веома су ретки гласови који би проблематизовали учешће државе и њеног идеолошког апарата у настајању културе у потпуности подржане државним новцем. Неки од разлога који су довели до губитка логоцентризма у Русији присутни су и у Србији – конзумент масовне културе променио је своја очекивања са ширењем телевизије, радија, интернета и штампаних медија; цензорска ограничења једнопартијске државе су постепено слабила да би привидно потпуним нестајањем (преобликовањем свог присуства) отворила пут компензацији запостављеног националног идентитета; масовна култура је омасовљена до крајњих граница – њен социјални статус је померен ка афирмативном вредновању; научне дисциплине су добиле своје место у масовним медијима кроз повећано присуство, рецимо, политичких аналитичара, социолога, економиста и других експерата – наравно, ово је праћено огромном најездом квази-стручњака који су успели да подрију и само ткиво Универзитета. Религијско је врло успешно пронашло своје место у савременој култури, посебно у књижевности па је данас могуће говорити о религиозној књижевности која окупира све већи део књижевног поља.<sup>5</sup> Са друге стране, присутни су и бројни али далеко мање видљиви покушаји скретања са главних културних и уметничких токова. Култура у Србији, захваћена глобалним процесима, одговара опису Арџуна Ападураја (Arjun Appadurai): „Главна особина данашње глобалне културе је политика узајамног настојања истости и разлике да једна другу канибализују и на

---

4 Исто, стр. 274.

5 До овога је дошло због несигурног положаја истине у постмодерни. Гадамер, Х. Г. (Hans-Georg Gadamer), противећи се неутрализацији истине у поезији, каже да она обећава истину: „Није нимало случајно што се Гадамеров појам обећања које текст носи најбоље разуме на примеру религиозног текста” (Kvas, K. (2011) *Istina i poetika*, Novi Sad: Akademska knjiga, str. 69).

тај начин успешно пониште двојну идеју просветитељства о тријумфалној општости и побуњеној посебности”.<sup>6</sup>

Литературоцентричност се односи на ослабљени положај књижевности у сусрету са конкурентским пољима. Међутим, док литературоцентричност слаби, увећава се присуство и појачава утицај књиге. Ламент над опадањем тиража књижевних дела праћен је огромним бројем аутора – често се чује да има више или бар једнако писаца колико и читалаца. Ипак, нека дела имају велике тираже које достижу понајвише захваљујући социјалном статусу њиховог аутора који је створен честим присуством у медијима али и чињеници да се дистрибуција књига великог тиража обавља преко распрострањене мреже продаје новина.

Народна библиотека Србије објављује резултате најчитанијих књига у библиотекама током једне календарске године.<sup>7</sup> Заиста, у већини случајева је реч о књигама а не о књижевним делима. Последња објављена листа најчитанијих књига, коју можемо сматрати и репрезентацијом читалачког укуса схваћеног у најширем смислу, садржи веома симптоматичне знаке. Међу 25 најчитанијих књига у 2013. години заиста је највише књига а најмање књижевних дела која би била изузета од анализе њиховог односа према истини.<sup>8</sup> На листи је највише аутора који су професионално

---

6 Apaduraj, A. (2011) *Kultura i globalizacija*, Beograd: Biblioteka XX vek, str. 70.

7 Награда за најчитанију књигу додељује се од 1973. године (први добитник је био М. Црњански за *Роман о Лондону*; међу добитницима се налазе М. Лалић, М. Булатовић, Д. Ћосић, А. Тишма, М. Ковач, С. Селенић, Д. Албахари, Д. Медаковић, М. Селимовић, М. Павић, Д. Ненадић... (листа је доступна на адреси <http://www.nb.rs/pages/article.php?id=8976>)). Године 2006. је променен начин додељивања награде на иницијативу тадашњег управника Народне библиотеке Србије, Сретена Угричића, тако да се између 25 најчитанијих књига бира најбоља која није само најчитанија већ поседује уметничке, научне, културне и просветне вредности али и професионални квалитет продукције и опреме. Угричићева иницијатива је полазила од става да „није могуће институционално раздвојити одговорност за статистичку стручну евиденцију од одговорности за промоцију вредности” (*Писмо Сретена Угричића о редефинисању профила награде*, [www.nb.rs/pages/article.php?id=8976](http://www.nb.rs/pages/article.php?id=8976), 1. 3. 2014. године).

8 На листи је 26 наслова јер се на последњем месту налазе два наслова са истим бројем поена: *Велики рат*, Александар Гаталица; *Писмо госпође Вилме*, Јелена Бачић Алимпић; *Дуге ноћи и црне заставе*, Дејан Стојиљковић; *Симеонов печат*, Вања Булић; *Јованово завештање*, Вања Булић; *Сјај у оку звезде*, Љиљана Хабјановић Ђуровић; *Година прође, дан никад*: *дневник једне робије*, Жарко Лаушевић; *Дуговечност: комендија del arte*, Светислав Басара; *Блиставо и страшно. Део 2*, Беким Фехмиу; *Ти си мени све*, Весна Дедић Милојевић; *Vonavia*, Драган Великић; *Тамо далеко*, Вук Драшковић; *Via Rotana*, Вук Драшковић; *Знамење анђела*, Дејан Стојиљковић; *Друга књига: дневник једне робије*, Жарко Лауше-

повезани са телевизијом, било да су телевизијски водитељи и новинари или редовни гости забавних емисија (Јелена Ба-чић Алимпић, Вања Булић, Весна Дедић Милојевић, Исидора Бјелица, Бранкица Станковић), глумци и један редитељ (Жарко Лаушевић, Беким Фехмиу, Емир Кустурица). На листи се налазе и један политичар и писац (Вук Драшковић), ауторке популарних књига (Љиљана Хабјановић Ђуровић, Марија Јовановић), „човек који зна“<sup>9</sup> (Дејан Лучић), писци Светислав Басара, Александар Гаталица, Драган Великић, Зоран В. Момчиловић, Владимир Арсенијевић и Дејан Стојиљковић. Најчитанији писац је А. Гаталица што је свакако последица НИН-ове награде додељене за роман *Велики рат*. Дакле, међу најчитанијим књигама налазе се дела (8 од 26!) само шест писаца које књижевна критика препознаје као уметнички релевантне без обзира на њихове међусобне разлике или осцилације у вредновању њихових дела.<sup>10</sup>

Већина најчитанијих књига у Србији 2013. године рачуна на истинитост свог дискурса било да то чини својим жанровским опредељењем, било да књижевна критика или сам издавач у практичним критикама књиге говори о њеној истинитости. Две књиге Жарка Лаушевића, (ауто)биографске књиге Бекима Фехмиа, Исидоре Бјелице и Бранкице Станковић јасним жанровским опредељивањем су саморе-презентоване као истините. Остале књиге се препоручују као места привилеговане истине јер откривају „скривену

---

вић; *Mein Kampf*, Светислав Басара; *Пола душе: историјска мелодрама заснована на маштањима о вечитој љубави и историјским подацима из архива*, Весна Дедић Милојевић; *Безнадежна празнина: роман*, Зоран В. Момчиловић; *Лет: роман*, Владимир Арсенијевић; *Авато или Жена последњег деспота: полицијски Твитер роман*, Исидора Бјелица; *Сунце мени, сунце теби*, Весна Дедић Милојевић; *Кинеска освета*, Дејан Лучић; *Звуци из подморнице: роман*, Марија Јовановић; *Спас*, Исидора Бјелица; *Сто јада*, Емир Кустурица; *Инсајдер, моја прича*, Бранкица Станковић. Листа је преузета са адресе [www.nb.rs/pages/article.php?id=23418](http://www.nb.rs/pages/article.php?id=23418), 1.3.2014. године.

9 <http://www.dejanlucic.net>, 2.3.2014. године.

10 Важно је напоменути да је рецепција Љиљане Хабјановић Ђуровић у књижевној критици веома противречна и креће се од непризнавања било какве вредности до беспоговорног афирмисања (два текста веома упечатљиво говоре о томе: Ivanović, N. (2000) *Zaposedanje Drugog i manipulacija ženskim pismom*, *Reč* br. 59/5, Beograd, str. 199-243. као и Стојилков, А. Византија и савремено женско писмо у Србији: положај жене у византијском друштву, у: *Византија у (српској) књижевности и култури од средњег до двадесет и првог века*, приредио Бошковић, Д. (2013), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 197-213.) Судаћи по временској дистанци од тринаест година између ова два текста и с обзиром на то да сама Љ. Хабјановић Ђуровић одриче вредност књижевне критике, питамо се да ли је присутност ове ауторке и велика читаност њених књига религиозне тематике довела у искушење и академску критику.

истину о једној несвакидашњој војвођанској породици” (Ј. Бачић Алимпић), њихови јунаци разоткривају заверу „која се дешава на [sic!] и око Свете Горе” или откривају „тајну скривену у цртежима и монограмима” (В. Булић), садрже одговоре на питања „како нас Дух Свети надахњује и испуњава... како да будемо спремни за Осми дан” (Љ. Хабјановић Ђуровић), служе као место препознавања жена „које су биле остављене” (В. Дедић Милојевић), приближавају се „и историјској и уметничкој истини о нама, некадашњима и садашњима” (В. Драшковић), љубавне приче у њима су засноване на „историјским подацима из архива” (В. Дедић Милојевић), прелазе све границе „у потрази за истином” (И. Бјелица), уводе нас „у тајне масона, њихових обичаја, скривеног начина говора, система скупљања информација и утицаја на догађаје, у механизме обавештајних служби, њихових обмана и манипулација свешћу” (Д. Лучић), не могу да се пореде „ни са једном другом књигом по искрености, емоцијама али ни великом броју тајни и рецепата које ауторка открива” (И. Бјелица). Ни дела вредних књижевника нису избегла повезивање са истином, па тако Стојиљковићеви јунаци „кореспондирају са оним што знамо о њима из сачуваних староставних списа” а историчари их неће драматично оспоравати или навелико хвалити, Басарин роман разоткрива „лице и наличје нашег менталитета” а Арсенијевић уводи „галерију историјских личности”.<sup>11</sup> У овом последњем случају, када приметимо да увођење историјских личности у Арсенијевићевом роману има везе са очекиваном истином дела не бавимо се анализом самог дела већ указујемо на оно што је постало преовладавајући став о српској књижевности а то је чињеница да се сваки књижевни контакт са историјом нужно реализује као истинит.<sup>12</sup>

---

11 Сви претходни цитати преузети су са адресе <http://knjgainfo.com>, 2.3.2014. године.

12 Однос српске књижевности и историје је веома често успостављан привилеговањем историјског. Тако, Јован Деретић каже да је српска књижевност „у свим периодима свог постојања [...] у историји налазила главни а понекад скоро једини предмет” као и да „историчност, нефикционалност, као формативно начело има значајну улогу и у новој књижевности, иако је ова заснована на систему у којем фикционалност представља темељни принцип” (Деретић, Ј. (1983) *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит, стр. 18, 19). Са друге стране, Љ. Хабјановић Ђуровић своје неограничено поверење у истину књижевности али и историје преноси и на Александру Стојиљков која ће самој Љ. Хабјановић Ђуровић препустити да говори о истинитости својих дела: „Духовни циклус чине истините приче о истинитим догађајима и ликовима, има контуру коју мора да следи. Недопустиво је измишљати о историјским личностима” (цитирано према Стојиљков, А. нав. дело, стр. 210). Упечатљив пример данашњег односа између историјске и књижевне истине представља и текст Радоша Љушића о Басарином роману-сотији, *Почетак буне против дахија*. У овом тексту Љушић о Басари говори као о писцу

Полазећи од става да је истина „једно од средишњих филозофских, књижевно-теоријских и естетичких питања”,<sup>13</sup> Корнелије Квас у својој веома прегледној студији о схватању истине код Платона, Аристотела и Хорација није пропустио прилику да говори и о савременим последицама Платоновог и Аристотеловог схватања истине. Квас разликује пет модела истине у књижевности (миметички, епистемолошки, етички, модел аутентичности и фигуративни модел).<sup>14</sup> Дакле, истина у књижевности је присутна било да књижевно дело кореспондира чињеничној или парадигматској стварности, води до знања путем виртуелног искуства, доноси морална сазнања, поистовећује искреност са истином или у својој фикционалности садржи сазнајну функцију. Свих пет модела истине у књижевности могуће је препознати у већини најчитанијих књига 2013. године и то без посебног херменеутичког напора: паратекстуални знаци (дневник, историјска мелодрама, моја прича, успомене, брутално искрен запис, полицијски Твитер роман), социјално препознатљив статус аутора који је потврђен присуством у медијима који претендују на монопол истине, религијска референцијалност као и маркентишко-рецензентски одломци који не заобилазе да скрену пажњу на истинитост дела – довољно су речити.<sup>15</sup> Истина у њима се најчешће представља као чињенична (у оквиру миметичког модела) или као комбинација других модела истине (на пример, национално парадигматска, сазнајна и морална код В. Булића). Већина књига са листе зна да „чињенична истина је оно што продаје дело“ као и да ће „публика опростити грешке уметности, и чак пропусти у приповедном поступку одржавања напетости у изношењу овакве врсте истине”.<sup>16</sup>

---

„спорних” знања, који својим „измишљотинама” обешчашћује и смрт свеца, незналице која не познаје ни „елементарне чињенице”, који поред незнања поседује и „самогржњу сопствене повести”, представнику пијаних приповедача, средњошколцу који благи народ и његову поведеницу а све зато што се „није поигравао историјом свог народа” већ ју је „на недопустив начин злоупотребио” (Љушић, Р. Басарине историографске баханалије, *Летопис Матице српске*, књ. 487, св. 1-2, стр. 225).

13 Kvas, К. нав. дело, стр. 9.

14 Исто, стр. 44-52.

15 Могла би се упутити замерка оваквом начину анализе да не разликује књижевна и некњижевна дела међу најчитанијим књигама. Међутим, већина књига са листе, било да су жанровски позиционирани у стабилним књижевним жанровима (роман, приповетка) било да се позиционирају у области граничних жанрова ((ауто)биографија, дневник, успомене) не узмиче пред својом нелитерарношћу већ је подстиче, оправдано или не.

16 Abot, Н. Р. (2009) *Uvod u teoriju proze*, Beograd: Sluzbeni glasnik, str. 232.

---



Инсистирањем на истини и њеним привилеговањем у књижевном делу ствара се процеп у уметничком кроз који продире конкурентски дискурс: књижевност се повлачи пред најездом истине. Књижевно дело би да преузме улогу духовних наука, па и да само постане њихово дело јер хипостазира све своје интересе ка једном – преношењу, откривању, показивању и, изнад свега, учвршћивању истине.

Гадамер, када говори о истини у духовним наукама, подсећа нас на императив који се може данас у Србији препознати као неприкосновено наметнут: „Притисак интереса привреде и друштва оптерећује науку”.<sup>17</sup> До оваквог закључка Гадамер долази полазећи од става да духовне науке следе образац развоја природних, као и да „увид у условљеност свег сазнања од историјских и друштвених моћи које покреће савременост, не значи само теоријско слабљење нашег поверења у сазнање, него и стварну немоћ нашег сазнања насупрот снагама воље столећа”.<sup>18</sup> Због тога су духовне науке стављене у „службу тих тенденција и процењују се према моћи коју њихова сазнања значе у друштвеном, политичком или неком другом смислу. Тако оне појачавају утисак који моћ оставља на њих”.<sup>19</sup> Ако у једној култури преовлада укус за истином и ако та истина жели да се реализује у делу које себе самопредставља као књижевно, неизбежно се дешава повлачење књижевног. Књижевно поље се само привидно не сужава јер га попуњавају многобројне истине које рефлектују утицај моћи на њих али и одржавају ту исту моћ. Гадамер је недвосмислен кад говори о притиску који изнутра напада духовне науке: „оне су саме у опасности да сматрају истинитим оно што одговара интересима тих сила”.<sup>20</sup> Ако се књижевност поистовети са духовном науком или по потреби увек са неком другом јер се од ње захтева истина која потврђује позиције друштвене моћи, беспредметна би била расправа о истини у књижевном делу – кад моћ очекује истину, очекивање ће и бити испуњено у непроблематизованом консензусу који је данас могућ једино уз медијско посредовање, односно уз слеђење економске логике „књижевне и уметничке индустрије која, тргујући културним добрима као било којим другим, даје предност дифузији, тренутном и пролазном успеху који се мери нпр. тиражима, и задовољава се прилагођавањем већ утврђеним захтевима

---

17 Гадамер, Х. Г. (1996) *Похвала теорији*, Подгорица: Октоих, стр. 48.

18 Исто.

19 Исто.

20 Исто, стр. 52.

---

купаца”.<sup>21</sup> Пјер Бурдије (Pierre Bourdieu) примећује и да, на супрот „антиекономској” економији чисте уметности која не ствара дела за публику већ својим делима мора да је створи, налази се комерцијални пол на коме су дела која одговарају „претходно постојећој потражњи и у претходно утврђеним облицима (подвукао П.Б.)”.<sup>22</sup> Судаћи по листи најчитанијих књига у библиотекама у Србији, истина обликује потражњу док жанрови који су традиционално прихватљивији као судови истине ((ауто)биографија, успомене, дневници) уз готово неизбежно присуство религијских референата али и документационе подлоге (историја) успевају да преобликују и роман и, у највећем броју случајева, укључе га у поље моћи,<sup>23</sup> пристајући тако на непромењивост стања у коме „поља производње у култури заузимају подређени положај у оквиру поља моћи”<sup>24</sup> и не уочавајући да „наративна фикција много више времена троши у потврђивању наших илузија него што доприноси новом сазнању”<sup>25</sup>.

Економије производње и потражње истине у књижевном пољу се међусобно подстичу у истој мери колико их подстиче моћ и настале су али и нарочито интензивирание као последица многобројних узрока међу којима доминирају промене унутар политичке моћи и настанка политичког друштва у коме на упражњено место једнопартијског уређења може да дође свако онај ко, на било који начин, задобије наклоност медија и преимућство у производњи и одржавању симболичке стварности. Преобликовањем политичке моћи преобликован је и однос државне контроле над пољима културе и медија тако да данашњи закони о јавном информисању и култури не познају цензуру и ограничавање слободе изражавања осим у њиховом негирању – они гарантују да информисање не подлеже цензури и да постоји слобода у културном и уметничком изражавању. Борис Буден каже да је заборав и порицање цензуре (за коју се верује да је изгубила смисао са падом комунизма, смештена у социјалистичку

---

21 Бурдије, П. (2003) *Правила уметности. Генеа и структура поља књижевности*, Нови Сад: Светови, стр. 204.

22 Исто, стр. 205.

23 Видели смо да Деретић каже како историчност (нефикционалност) има формативну улогу и у књижевности којој је фикционалност темељна. Та историчност, наставља Деретић, јавља се „у више различитих облика, од којих су два посебно значајна: првоме припадају документарно уметнички жанрови, који се стварају на граници историје и књижевности, а другоме оне књижевне композиције у којима је главна тема историја било народа у целини било појединих његових делова“ (Деретић, Ј. нав. дело, стр. 19).

24 Бурдије, П. нав. дело, стр. 309.

25 Abot, H. P. нав. дело, стр. 246

---

прошлост и тако одвојена од садашњости) идеолошка претпоставка сећања на њу.<sup>26</sup> У данашњим околностима, може се поставити и питање да ли је заборав цензуре (која се измешта у својеврсне хибнеротерапијске расправе о прошлим временима или у расправе које би да повежу прошлост и садашњост)<sup>27</sup> идеолошка маска њеног интензивираниог присуства у новим облицима?

Цензура је тачка у којој се књижевност и истина сусрећу на најбољнији могући начин јер цензура у свом трајању никада није рачунала искључиво на истинитост већ, и то у много већој мери, на свој утицај у спречавању настанка нових дела која би била њен предмет интереса. Другачије речено, цензурисати се може појединачно дело али је то слаба утеха наспрам могуће опасности од настанка других дела. Цензура у време свог институционалног порицања може да проистекне једино из очекивања публике, из замишљеног вредносног паноптикума једног друштва. Говорећи о два случаја у којима су читаоци подигли тужбе против писаца у Словенији, Марко Јуван каже да је реч о симптому који указује на то да књижевност крајем 20. века губи своју аутономију и своју драж, да се слива у простор штампаних и електронских медија, као и да књижевност данас мора да друштвено проверава садржај својих имагинарних простора суочавајући га „са другим дисциплинама и језицима који културу пуне значењима и представама” са којима „мора да се споразумева и о томе шта је истина и шта је правилно”.<sup>28</sup> Реч је о перспективи која не обећава не само да ће књижевност сачувати своју аутономију већ ни то да ће њена аутономија и моћи да буде предмет расправе јер је цензура заборављена идеолошким триком. Цензура је превласт очекиваног дискурса, оног дискурса који није и неће бити проскрибован као супротан било коме и било чему. Цензура и није могућа без истине. Тамо где постоји моћ која контролише истину, цензура

---

26 Buden, B. i Žilnik, Ž. (2013) *Uvod u prošlost*, Novi Sad: Centar za nove medije, str. 68-69.

27 Тако, на пример, Персида Лазаревић Ди Ђакомо говори о парадоксалном доприносу цензуре у време Аустро-Угарске (имала је значајан утицај на српску културу) као и о тектовима у листу *Бетон* које тумачи као делатност гејткперса. Међутим, пита се ова ауторка, зашто *Бетон* не доноси и листе политички подобних писаца и не нуди нове перспективе? (Lazarević Di Giacomo, P. Paradoksi (ne)zvaničnih cenzura in: *Kultura bez cenzury (?)* eds. Czaplinska, J. i Modelska-Kwaśniewska, A. (2010), Opole: Uniwersytet opolski, pp. 87-100). Рекли бисмо да се може поставити и другачије питање: да није било цензуре и таквог њеног доприноса, како би данас изгледала српска култура као и да ли је нужно очекивати решења од критике...

28 Juvan, M. (2011) *Nauka o književnosti u rekonstrukciji*, Beograd: Službeni glasnik, str. 216.

---

има своја велика очекивања што је данас видљиво широм света када државе забрањују парцијално или у целини приступ интернету, Твитеру или Јутјубу или када организације које би да буду једини заштитници јавног морала или политичке коректности утичу не само на приступ штампаним или електронским садржајима већ и на њихово настајање и доступност. У жељи да саботира идеолошке претпоставке сећања на цензуру, Буден свој разговор са Ж. Жилником започиње подсећањем на дело М. Шумаша (Murray Schumach) *The Face on the Cutting Room Floor: The Story of Movie and Television Censorship* (1964) у којој се успоставља веза између развоја филмског бизниса и успона цензуре и каже да је „цена масовног прихватања саобразност са моралом масе”.<sup>29</sup> Ако је превентивна цензура са проналаском штампе омогућила проверавање рукописа пре одласка у штампу, ако је цензура штитила „табуе, филтрирала репрезентације, чувала канон, моћ друштвено кохезивних, владајућих дискурса и издвајала одступајуће гласове који би могли да посеју семе јереси и непокорности”,<sup>30</sup> тешко је не сумњати у њено присуство данас. Цензура после проналаска штампе је имала готово улогу „хардверског” инжењеринга (не дозволити штампање, спречити дистрибуцију). Није тешко замислити да у времену права цензура добије и „софтверске” облике – можда наши програми за унос текста науче да се противе нашим мислима. Наравно, није нам намера да говоримо о омиљеној антиутопијској теми која предвиђа заверу против слободе већ да укажемо на промену у стратегијама цензуре: моћ тежи заокруженом, завршеном и непроблематизованом обликовању јавних дискурса. Та моћ се огледа и у изједначавању књижевног дела и књиге – на листи најчитанијих књига налазе се, додуше у далеко мањем броју, и књижевна дела. Да ли је ово изједначавање последица ранијег литературоцентричног друштва насталог идеолошким диктатом или увод у будуће друштво у коме се од неименоване али незванично и, медијским присуством, (не)институционализоване цензуре много очекује? Када је 1979. године суђено Предрагу Чудићу за роман *Људске слабости*, Врховни суд Србије је одлучио да поистовети роман и књигу, књижевно дело и штампану ствар: штампаним стварима се може судити да износе неистините тврдње које могу да изазову узнемирење јавности, док књижевна дела, иако изазивају утисак нелагодности, не могу бити процесуирана.<sup>31</sup> Ако

---

29 Цитирано према: Buden, B. i Želimir, Ž. нав. дело, стр. 71.

30 Juvan, M. нав. дело, стр. 218.

31 *Rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž. II. 83/79* у: Čudić, P. (2013) *Ljudske slabosti*, Beograd: Levo krilo, стр. 161-164.

---

књижевност инсистира на својој истинитости, на одбијању да буде дело, већ се представља искључиво као књига истине и, ако је тако испуњено очекивање читалачке публике поистовећене са јавношћу, не жели ли сама књижевност да буде одведена на оптуженичку клупу?

Књижевност данас се налази пред Прокрустовим вратима јер зна да ако је превисока у односу на кревет – биће скраћена, а ако је прениска – биће растегнута. Књижевност пред вратима моћи мора да одлучи да ли ће прихватити ризик аутономије или ризик својих недостатака. Ако прихвати аутономију не може се надати укључивању у економску логику, ако прихвати недостатке које упорно настоји да компензује својом самопрокламованом истинитошћу може да се нада милостима економије. Важно је подсетити се да је Прокрустова убиства зауставио Тезеј тако што га је сместио на кревет и започео мерење.

#### ЛИТЕРАТУРА:

- Abot, H. P. (2009) *Uvod u teoriju proze*, Beograd: Službeni glasnik
- Araduraj, A. (2011) *Kultura i globalizacija*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Берг, М. (2011) *Литературократија*, Београд: Службени гласник.
- Buden, B, Žilnik, Ž. (2013) *Uvod u prošlost*, Novi Sad: Centar za nove medije\_kuda.org.
- Бурдије, П. (2003) *Правила уметности. Генеза и структура поља књижевности*, Нови Сад: Светови.
- Гадамер, Х. Г. (1996) *Похвала теорији*, Подгорица: Октоих.
- Деретић, Ј. (1983) *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит.
- Ivanović, N. (2000) Zaposedanje Drugog i manipulacija ženskim pismom, *Reč* br. 59/5, Beograd, стр. 199-243.
- Juvan, M. (2011) *Nauka o književnosti u rekonstrukciji*, Beograd: Službeni glasnik.
- Kvas, K. (2013) *Istina i poetika*, Novi Sad: Akademska knjiga.
- Lazarević, Di Giacomo, P. Paradoksi (ne)zvaničnih cenzura u: *Kultura bez cenzury (?)* eds. Czaplińska, J. i Modelska-Kwaśniowska, A. (2010), Opole: Uniwersytet opolski, pp. 87-100.
- Љушић, Р. (2011) Басарине историографске баханалије, *Летопис Матице српске*, књ. 487, св. 1-2, стр. 200-225.
- Стојилков, А. Византија и савремено женско писмо у Србији: положај жене у византијском друштву, у: *Византија у (српској) књижевности и култури од средњег до двадесет и првог века*, приредио Бошковић, Д. (2013), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 197-213.
- Ћудић, Р. (2013) *Ljudske slabosti*, Beograd: Levo krilo.

*Електронски извори:*

[www.nb.rs/pages/article.php?id=23418](http://www.nb.rs/pages/article.php?id=23418)

<http://knjigainfo.com>

<http://www.dejanlucic.net>

Željko Milanović  
University in Novi Sad, Faculty of Philology –  
Department for Serbian Literature, Novi Sad

## LITERATURE, TRUTH AND CENSORSHIP

### Abstract

The paper deals with the relationship between literature and truth, taking as a point of departure an assumption that the relationship is to a great extent determined by the current interest of the public in certain work, interest of literary critics and marketing promotion. The example of the 2013 list of bestsellers shows an extent to which a self-presented truth of a work has an impact on the interest of the public, as well as to what extent the expectations as to the truthfulness shape works of literature. In the conclusion of the paper a view is taken that the truth assumes upon itself a kind of a role both of censorship and auto-censorship of the work that is being written.

**Key words:** *truth, Serbian literature, censorship, bestsellers*

